

KS. GRZEGORZ BUJAK

**KURIA DIECEZJALNA W KIELCACH W LATACH 1918-1938.
STUDIUM KANCELARYJNO-ARCHIWOZNAWCZE.
ZARYS PROBLEMATYKI BADAWCZEJ**

Przedmiotem wystąpienia będzie zarysowanie problematyki badawczej nad kurią biskupią w Kielcach rozumianą, jako centralną kancelarią administracyjną diecezji kieleckiej. Rozważania będą dotyczyły okresu międzywojennego. Rozpocznimy je od 1918 r., w którym, na skutek wprowadzenia *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, zaczęto organizowanie nowej kancelarii, a zakończymy na 1938 r., w którym nowy biskup kielecki Czesław Kaczmarek rozpoczął istotną jej reorganizację.

Badania nad kurią, jako centralną kancelarią kościelną, nie były prowadzone na szerszą skalę. W okresie międzywojennym była to problematyka stosunkowo świeża i należała bardziej do obszaru zainteresowania prawa kościelnego, niż historii¹. Po wojnie ogólna sytuacja Kościoła w Polsce nie sprzyjała szerszemu udostępnianiu archiwaliów dotyczących tak nieodległego okresu.

Problematyka ta jednak była obecna w historiografii, omawiana przy okazji badań nad strukturami kościelnymi. Spośród wielu tego typu publikacji, należy tu wymienić prace ks. Bolesława Kumora: *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*² oraz *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*³. We wcześniejszego okresu dotyczy ważny dla nas artykuł ks. Daniela Olszewskiego, *Akta Konsystorza kieleckiego jako podstawa do badań nad parafiami i duchowieństwem pierwszej połowy XIX wieku*⁴. Dużą wartość faktograficzną dla badań nad kurią kielecką prezentują prace lokalnego historyka i długoletniego archiwisty Archiwum Diecezjalnego w Kielcach ks. Tomasza Wróbla poświęcone dziejom diecezji i jej archiwum⁵.

¹ F. Bączkowiec, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. I, Kraków 1935, s. 422-430.

² Kraków 1980, s. 239-245, 517-520.

³ Kraków 1985, s. 328-362.

⁴ „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 16 (1969) s. 5-30.

⁵ T. Wróbel, *Zarys historii diecezji kieleckiej*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, 58 (1982) s. 204-244; tenże, *Archiwum Diecezji Kieleckiej (rys historyczny)*, mps, Biblioteka WSD w Kielcach.

Cenny jest również, szczególnie ze względu na obszerną, aktualną bibliografię, podręcznik ks. Hieronima Wyczawskiego *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*⁶.

Wystąpienie będzie się składało z trzech części.

W I części zajmiemy się omówieniem organizacji kurii, a szczególną uwagę zwrócimy na możliwość odtworzenia jej registratury, która dałaby podstawę do poznania rzeczywistego zakresu kompetencji urzędu.

W II części przedstawimy stan zachowania akt pochodzenia kurialnego, zarówno wytworzonych w samej kurii, jak i w niej narastających, zgromadzonych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach.

W III części przedstawimy program badań nad kurią diecezjalną w Kielcach, nawiązujący do badań Bohdana Ryszewskiego nad nowożytnymi i najnowszymi kancelariami.

I. Powstanie i organizacja Kurii Diecezjalnej w Kielcach

Podstawą prawną organizacji kurii w 1918 r. był kanon 363, który w § 2 wymieniał należących do niej urzędników sądowych: oficjała, promotora sprawiedliwości, obrońcę węzła małżeńskiego oraz administracyjnych: wikariusza generalnego, kanclerza, notariuszy, egzaminatorów synodalnych i proboszczów konsultorów. W naszych rozważaniach pominiemy urzędników sądowych, a skupimy się na administracyjnej działalności kancelarii⁷.

Mimo iż w myśl przepisów prawa, na czele kurii stał wikariusz generalny, to w praktyce jej pracą kierował kanclerz. Prawo zalecało, chociaż nie było to obowiązkiem, powoływanie notariuszy. Egzaminatorzy synodalni i proboszczowie konsultorzy wypełniali swoje funkcje okresowo w zakresie przewidzianym przez prawo, a zatem liczba pracowników kurii stale urzędujących była dość skromna.

Organizacja Kurii Diecezjalnej w Kielcach nie odbiegała od tych założeń. Wdrażanie reform trwało jednak kilka lat. Pierwsze próby miały miejsce już w 1918 r. Najpierw w ramach konsystorza pojawiły się niektóre urzędy właściwe dla curiae episcopalis, a następnie w 1919 r. doszło do utworzenia sądu biskupiego i trwałego podziału kompetencji dawnego konsystorza między sąd biskupi i kurię biskupią⁸.

Potwierdzają to informacje zawarte w schematyzmach. W naszych badaniach musieliśmy się oprzeć na tym źródle, gdyż w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach nie znajduje się żadna dokumentacja dotycząca erekcji kurii. Brak

⁶ Kalwaria Zebrzydowska 1989.

⁷ Zob. E. Sztarfrowski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego w pasterskim posługiwaniu*, (*O duchowieństwie w szczególności – Część II*), Warszawa 1977, s. 54-55.

⁸ Por. *Schematyzmy z lat 1919-1920 w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach* (dalej ADK).

też odnośnych informacji w urzędowym organie *Przeglądzie Diecezjalnym*. W aktach personalnych pracowników kurii, także nie ma wzmianek o ich nominacjach, a jedynie o zwolnieniach z zajmowanych urzędów. Tłumaczyć to należy tym, że pracownikami kurii zostali członkowie dawnego konsystorza. Praktycznie zatem reforma ograniczyła się początkowo tylko do zmiany oficjalnych tytułów i wyjęciu spraw sądowych spod kompetencji dawnych urzędników.

W życiu codziennym, jeszcze przez długi czas, określenie konsystorz funkcjonowało zamiennie z nazwą kuria biskupia. Nawet oficjalna korespondencja z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w latach dwudziestych adresowana była zamiennie bądź do konsystorza, bądź do kurii.

Na podstawie wspomnianych schematyzmów można ustalić zmiany strukturalno-kadrowe w kurii w latach 1918-1938. Wikariuszem generalnym w tym okresie był ks. Bogumił Czerkiewicz, kanonik, później infułat, członek kapituły katedralnej w Kielcach. Kanclerzem do 1929 r. był ks. Jacek Pycia, którego na tym stanowisku zastąpił ks. Antoni Żrałek. Funkcję notariusza pełniło 6 księży. Najdłużej bo przez 6 lat, był ks. Adam Molisak. Jedynym świeckim pracownikiem kurii był kursor. W interesującym nas okresie funkcję tę pełniły 4 osoby. Najdłużej w latach 1921-1935 p. J. Stępień.

Skromna ilość pracowników kurii spowodowana była niewielką początkowo ilością załatwianych w niej spraw. Ilość pism rejestrowanych w dziennikach podawczych w latach 1918-1926 nie przekraczała 2,5 tys. rocznie, ale już w 1927 r. wzrosła do 3162 i ta tendencja utrzymała się do końca dwudziestolecia międzywojennego. W 1939 r. liczba pism przyjmowanych i ekspediowanych uległa podwojeniu w stosunku do 1918 r. i wyniosła 5006. Niewątpliwie było to odzwierciedleniem wzrostu ogólnej liczby spraw załatwianych przez kurię⁹.

Spowodowało to konieczność zwiększenia liczby urzędników. W 1931 r. pojawiła się osobna funkcja archiwariusza, a w 1933 kancelisty. Choć w liczbach bezwzględnych był to wzrost niewielki, bo zaledwie o dwie osoby, to jednak w stosunku do pierwotnej liczby urzędników, wynosił 50%. Tak więc w całym okresie ogólna liczba stale urzędujących pracowników kurii wahała się od 4 do 6 osób. Organizacja Kurii Diecezjalnej w Kielcach nie odbiegała od organizacji podobnych instytucji w porównywalnych wielkością diecezjach sąsiednich, chociaż pod względem liczebności personelu, należy uznać ją za jedną z mniejszych¹⁰.

Dla badań nad kurią, jako kancelarią istotne znaczenie ma odtworzenie jej registratury¹¹. Dzięki temu możnaby zrekonstruować poszczególne etapy pracy urzędu, i jak wspomnieliśmy, rzeczywisty zakres jego kompetencji. W tym

⁹ *Dzienniki Podawcze*, ADK, sygn. O 5 do O 25.

¹⁰ Por. B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków 1985, s. 328-337.

¹¹ *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 70.

celu należy odwołać się także do dokumentacji spoza interesującego nas okresu oraz zwrócić uwagę na dwie szczególne grupy archiwaliów zgromadzonych w zespole archiwalnym Akt Konsystorskich. Są to:

1. Pomoce kancelaryjne, wśród których posiadamy trzy spisy akt zgromadzonych w konsystorzu i kurii z lat 1834, 1874 i 1939¹² oraz dzienniki podawcze i korespondencyjne¹³.

Na podstawie analizy zawartości tych archiwaliów wyłania się obraz registratury kurii podzielonej na trzy zasadnicze działy. Dotyczyły one: spraw osobowych, spraw parafialnych, oraz jak je określały spisy „spraw różnych”, lub „ogólnych”. W ramach tych działów umieszczano dokumentację poszczególnych spraw.

Serię akt personalnych otwierały zawsze te, które dotyczyły biskupów i członków kapituł. Po nich następowały w porządku alfabetycznym akta dotyczące innych księży. Akta parafialne, zwane też aktami kościołów, rozpoczynały materiały dotyczące kościoła katedralnego, parafii kieleckich, a następnie innych parafii w układzie alfabetycznym. Akta tzw. ogólne, układano w systemie rzeczowym.

Długotrwałe uzupełnianie spisu z 1874 r. (ostatnie wpisy pochodzą z 1938 r.) pozwala stwierdzić, że registraturę w jej podstawowej strukturze cechował duży konserwatyzm. Początki jej podstawowego trójdzielnego układu można dostrzec już w spisie z 1834 r. Jest to dowodem ciągłości tradycji praktyki kancelaryjnej przez cały niemal XIX w. i aż do 1938 r., w którym dokonano istotnej, acz nie całkiem szczęśliwej próby zmiany registratury, opatrując wszystkie sprawy numeracją ciągłą.

2. Drugą grupę archiwaliów pomocnych przy badaniu registratury kurii stanowią pomoce archiwalne¹⁴. Zaliczymy do nich spisy i inwentarze powstające w procesie archiwizacji. Dzięki nim możemy odtworzyć proces przechodzenia od registratury do zespołu archiwalnego.

Nie posiadamy jednak spisów zdawczo odbiorczych z lat 1918-1938, a zachowane pomoce archiwalne dokumentują próby uporządkowania akt kancelarii biskupiej już po ich przekazaniu do archiwum, co więcej spisów nie dokonywano na bieżąco. Pierwszy archiwariusz diecezji w latach 1931-1938, ks. Józef Zdanowski, nie prowadził systematycznej pracy archiwizacyjnej¹⁵. Rozpoczęła się ona dopiero w 1938 r. za sprawą nowego archiwariusza ks. Franciszka Mazurka. Proces ten jednak został przerwany przez wojnę i aresztowanie archiwariusza.

¹² ADK, sygn. OM 11/1, OM 11/2, OM 11/7.

¹³ Por. przyp. 9.

¹⁴ ADK, sygn. OM 11/6.

¹⁵ Wróbel, *Archiwum*, s. 9-10.

Porównanie spisów registratury i pomocy archiwalnych z obecną zawartością zespołu archiwalnego, może być pomocne dla ustalenia zasad brakowania dokumentacji i oceny strat poniesionych w okresie wojny.

II. Akta kurii w zespole archiwalnym Akt Konsystorskich

Akta kurii diecezjalnej zachowane są w zespole Akt Konsystorskich, liczącym 125 metrów bieżących i będącym największym zespołem w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. Obejmuje on akta centralnej kancelarii kościelnej w Kielcach, od schyłku XVIII w. a szczególnie od 1807 r., aż do współczesności.

Uchwycenie interesującego nas przejścia od akt konsystorza do akt kurii przedstawia pewne trudności, spowodowane tym, iż kuria odziedziczyła większość spraw i akt konsystorza kontynuując je jako własne. Akta konsystorza nie zostały nigdy zamknięte, ani jednoznacznie wyodrębnione. Zespół Akt Konsystorskich obejmuje zatem dokumenty kurii oraz istniejących wcześniej w Kielcach oficjalatów. Często w jednym poszycie znajdują się akta pochodzenia konsystorskiego i kurialnego, bez wyraźnego podziału. Dla przykładu podajmy, że seria akt dotyczących urzędników konsystorza kieleckiego obejmuje w jednym fascykułe akta od 1835 do 1922 r. i dotyczy w ostatniej części pracowników kurii¹⁶.

Należy też zauważyć, że z różnych powodów w ramach zespołu zarchiwizowano dokumentację pochodzenia pozakurialnego, np. Katolickiego Towarzystwa Dobroczynnego¹⁷. Nieścisłości, i to wcale nierzadkie, zdarzały się także w samej klasyfikacji pism w kancelarii. Włączone do niewłaściwej serii akt zostały razem z nimi zszyte, co znacznie utrudnia kwerendę.

Zespół Akt Konsystorskich ma charakter otwarty, gdyż nieustannie dołączane są do niego najnowsze akta kurialne. Ostrożnie należy postąpić się inwentarzem kartkowym sporządzonym dla tego zespołu, gdyż jeszcze dla akt z lat 50-tych XX w., spotyka się nazwę akta konsystorza, używaną dla akt kurii.

Stosunek akt pochodzenia kurialnego z lat 1918-1938 w ramach zespołu Akt Konsystorskich jest zmienny, ze względu na jego otwarty charakter. Stały jest tylko w seriach akt dotyczących spraw zamkniętych. Dodatkowym utrudnieniem w ich ocenie ilościowej, jest to, że fascykuły, o czym była już mowa, charakteryzują się dużą rozpiętością chronologiczną i akta z okresu międzywojennego trzeba z nich wyłuskiwać.

¹⁶ ADK, sygn. OB 1/1.

¹⁷ ADK, sygn. OE 1/2-5.

Zespół Akt Konsystorskich ma charakter złożony i dzieli się na trzy nierówne objętościowo podzespoły. 1. Konsystorskie Akta Personalne Biskupów i Księży 11 metrów bieżących, 2. Konsystorskie Akta Parafialne 34 m.b., 3. Konsystorskie Akta Ogólne 80 m.b.

1. Konsystorskie Akta Personalne Biskupów i Księży obejmują życiorysy i wszelką urzędową korespondencję dotyczącą duchownych związanych z organizacją Kościoła na terenie podległym konsystorzowi i kurii w Kielcach. Akta odzwierciedlają układ przedwojennej registratury. Niewielka ilość akt w tym podzespołe spowodowana została dużymi ich stratami w czasie ostatniej wojny¹⁸. Akta z lat 1918-1938 stanowią w tym podzespołe około 10%.

2. Konsystorskie Akta Parafialne obejmują całość zachowanej dokumentacji dotyczącej poszczególnych parafii na terenie podległym jurysdykcji kancelarii kieleckiej, powstałej w konsystorzu i kurii, lub związanej z czynnościami przez nie prowadzonymi, jak petycje od wiernych, korespondencja od proboszczów itp. Również struktura tego podzespołu odzwierciedla układ przedwojennej registratury. Akta z lat 1918-1938 nie przekraczają 15%. Przyczyną tego jest duża ilość dokumentacji dotyczących parafii, szczególnie nowych, z okresu powojennego.

3. Do Konsystorskich Akt Ogólnych zaliczamy dokumentację związaną z pozaparafialną i pozapersonalną działalnością administracyjną kurii. W ramach podzespołu wyróżniono 21 rzeczowych serii akt, oznaczonych kolejnymi literami alfabetu, w których umieszczono dokumentację dotyczącą poszczególnych spraw. Każda sprawa obejmuje jeden lub kilka poszytów zwanych przez twórcę fascykulami. Ilość dokumentacji z lat 1918-1938 jest tu zróżnicowana w ramach serii. Stosunkowo licznie zachowała się dokumentacja finansowa (21 jednostek archiwalnych na 31 zgromadzonych w serii)¹⁹. Najmniej licznie z kolei są reprezentowane akta dotyczące nauczania i katechezy (14 jednostek na 150)²⁰ oraz spraw klasztorów (4 jednostki na 120)²¹.

Średnio można przyjąć, że akta pochodzenia kurialnego, własne i w niej narastające, z lat 1918-1938 stanowią około 25% zespołu Akt Konsystorskich.

Już to krótkie zestawienie pozwala dostrzec zróżnicowanie w kierunkach działań kurii w latach 1918-1938 w stosunku do innych okresów. Od 1918 r. gwałtownie wzrasta liczba spraw tzw. „ogólnych”, czyli pozaparafialnych i pozapersonalnych, co było skutkiem rozszerzania się zakresu spraw załatwianych w kurii. Przyczyn tego zjawiska należy szukać we wzroście centralizacji administracji w Kurii Rzymskiej, jaki mogliśmy obserwować od połowy

¹⁸ Por. Wróbel, *Archiwum*, s. 14.

¹⁹ Por. ADK, sygn. OF.

²⁰ Por. ADK, sygn. ON.

²¹ Por. ADK, sygn. OK.

XIX w., i który z czasem doprowadził do silniejszej centralizacji administracji diecezjalnej. Wszystkie istotniejsze przejawy działania Kościoła pozostawiały swój ślad w dokumentacji kurialnej. Dlatego wydaje się, że przyjęcie „optyki kurialnej” w analizie zjawisk zachodzących w diecezji kieleckiej w dwudziestoleciu międzywojennym może mieć istotne znaczenie dla badań nad jej dziejami w interesującym nas okresie.

Uważamy, że informacje utrwalone w materiałach kurialnych, nie przeznaczonych zasadniczo do szerokiej publikacji, mają w znacznej mierze charakter rejestracyjno-kontrolny o dużej dozie obiektywizmu i jako takie stanowią doskonałe źródło historyczne. Działalność kurii utrwaloną w dokumentacji, można z kolei interpretować jako przejaw reakcji Kościoła, a ściślej jego grup decydentów, na zjawiska społeczne, religijne i polityczne.

III. Perspektywy badawcze

Powszechnie uważa się, że postęp w badaniach historycznych może się dokonywać bądź na skutek odkrycia nowych źródeł, bądź na skutek zastosowania nowych metod badawczych. Dlatego w tym miejscu chcielibyśmy zwrócić uwagę na program badań nad kancelariami nowożytnymi i najnowszymi, jaki zaproponował B. Ryszewski w swojej pracy *Problemy i metody badawcze archiwistyki*²².

Autor rozpatruje działalność kancelarii w kontekście procesu archiwo-twórczego, który dzieli na dwa etapy: proces aktotwórczy i proces archiwizacji. Problematykę kancelaryjną autor zalicza do procesu aktotwórczego. Proces ten jest wywoływany przepływem informacji, jaki ma miejsce w czasie działalności twórcy zespołu wynikającej z jego funkcji realizowanych w określonej strukturze organizacyjnej. Przepływająca w ramach struktur urzędu (kancelarii) informacja, „utrwała się” w poszczególnych dokumentach. Te zaś łączą się ze sobą w większe jednostki kancelaryjne odzwierciedlające związki funkcjonalno-strukturalne powstające w trakcie jego działalności.

Autor postuluje, aby skupić uwagę na rekonstrukcji obiegu informacji u twórcy zespołu archiwalnego i nawiązuje w swoich propozycjach do badań z zakresu informatologii, organizacji i zarządzania. Jednym z celów takich badań, mogłoby być stworzenie wykazu akt danego systemu obiegu informacji umożliwiającego wartościowanie poszczególnych dokumentów na podstawie powtarzalności ich formy i treści²³.

Kilka powodów stanowi o tym, że wykorzystanie niektórych elementów, przedstawionej w skrócie metody, może być przydatne dla badań nad interesującą nas kancelarią kościelną.

²² Toruń 1985, s. 83-103.

²³ Tamże, s. 96.

1. Struktura wewnętrzna kurii kieleckiej w latach 1918-1938 była mało skomplikowana i wydaje się, że badanie systemu informacyjnego może być ciekawsze, niż samo odtwarzanie registratury.

2. Zachowany materiał źródłowy ma charakter masowy, co pozwala na zastosowanie, pożądanym w takich badaniach metod statystycznych.

3. Analiza strumieni informacyjnych w kurii i ich wzajemnego oddziaływania, pozwoli na lepsze uchwycenie mechanizmów decyzyjnych w Kościele kieleckim na szczeblu jego centralnych instytucji.

Proponujemy zatem następujący, bardzo ogólny na razie model przepływu informacji w kurii kieleckiej, którego punktem wyjścia będzie analiza kierunków działań kurii wobec różnych podmiotów. Możemy wyróżnić trzy takie kierunki: 1. działalność kurii wobec instytucji kościelnych wewnątrzdiecezjalnych, 2. działalność kurii wobec instytucji kościelnych zewnątrzdiecezjalnych, 3. działalność kurii wobec instytucji pozakościelnych.

1. Działania kurii wobec instytucji kościelnych wewnątrzdiecezjalnych, miały charakter zarządzający i kontrolny. Do tej grupy zaliczymy zagadnienia administrowania parafiami, ruchów kadrowych, organizacji duszpasterstwa, nadzoru szkolnictwa itp. wszystko jednak w wymiarze wewnątrzdiecezjalnym.

2. Działania kurii wobec instytucji kościelnych pozadiecezjalnych obejmowały zagadnienia dotyczące kontaktów centralnej kancelarii diecezji z pozadiecezjalnymi instytucjami i osobami kościelnymi, np. kontakty z innymi diecezjami, nuncjaturą, episkopatami innych krajów, kurią rzymską itp.

3. Działania kurii wobec instytucji pozakościelnych obejmowały zagadnienia dotyczące kontaktów naczelnej kancelarii diecezjalnej z osobami i instytucjami pozakościelnymi, działającymi zarówno na terenie diecezji, jak i poza nią, tzn. władzami politycznymi i administracyjnymi, organizacjami świeckimi itp., na różnym poziomie.

Zaznaczyć należy, że inicjatywa działań w wyznaczonych kierunkach wychodziła nie tylko od kurii, ale i od innych podmiotów. Dla uzyskania pełnego obrazu struktury przepływu informacji w interesującym nas układzie, należy, w miarę możliwości, poszerzyć kwerendę również o archiwa instytucji, które zaliczymy do wymienionych trzech grup.

Zaprezentowany podział kryje w sobie niebezpieczeństwo niejednoznacznej klasyfikacji materiału źródłowego i wymaga jasnego określenia jej kryteriów. Przebiega on bowiem niejako w poprzek analizowanych zespołów archiwalnych. Mamy jednak nadzieję, że dalsze badania pozwolą na wyeliminowanie tych niebezpieczeństw.

Przedstawiony model przepływu informacji prezentuje jedynie jego główne kierunki, bez wnikania w ich głąb. Dalsze etapy badań rysują się zatem następująco.

1. Należy uporządkować dostępny materiał źródłowy według wymienionych głównych kierunków przepływu informacji.

2. Tak uporządkowany materiał źródłowy należy opracować metodami statystycznymi w celu ustalenia ogólnych tendencji w ramach każdego strumienia informacji.

3. Należy opracować typologię elementów składowych strumieni informacyjnych. W tym celu można zaadaptować typologie funkcjonujące w informatologii i zarządzaniu, pamiętając jednak o specyfice kancelarii kościelnych.

4. Należy przeprowadzić badania porównawcze z innymi centralnymi kancelariami kościelnymi.

Zakończenie

Przedstawiony zarys problematyki badawczej nad kuria diecezjalną w Kielcach ma jedynie wstępny charakter. Jednakże już dziś należy stwierdzić, że badania nad kancelariami kościelnymi w XX w., a szczególnie nad centralnymi kancelariami mają doniosłe znaczenie. Wzrost biurokracji, będący z jednej strony bolączką naszych czasów, daje historykowi ogromną ilość materiału źródłowego, który winien stać się przedmiotem badań szczegółowych. Materiał ten jednak wymaga zastosowania nowego podejścia metodycznego, które na pierwszy rzut oka może sprawiać wrażenie odhumanizowania historii, w rzeczywistości jednak prowadzi do lepszego i głębszego zrozumienia procesu dziejowego. W tym kontekście ukazywanie wzajemnych sprzężeń między strumieniami informacji w centralnych kancelariach kościelnych, ich zmienności w czasie i odmienności w różnorodnych strukturach, może również doprowadzić do interesujących, chociaż nie dających się dziś jeszcze w pełni przewidzieć wniosków.